

Martina Potisk

Ruše

DOI: 10.4312/SSJLK.54.122-126

»Iz naroda za narod.« Leto 1918 v luči (po)vojnih razglednic Maksima Gasparija

Prispevek namenja osrednjo pozornost (po)vojnim razglednicam slovenskega slikarja Maksima Gasparija, ki izidejo leta 1918, zajemajo vojno in/ali narodno-prebudno tematiko ter uokvirjajo dogajanje tedanjega časa (zamiranje prve svetovne vojne, slovensko deklaracijsko gibanje). Tem merilom ustrezajo predstavljene razglednice iz serij *Vojska v slikah* in *Deklaracijske razglednice*, ki se hkrati skladajo z Gasparijevim ustvarjalnim vodilom »Iz naroda za narod«. Gaspari jih je opremil ne samo z izvirnimi umetniškimi ilustracijami, temveč tudi s krajšimi besedili v slovenskem jeziku, s čimer jim je ukrojil poteze emblema.

Maksim Gaspari, vojne razglednice, deklaracijske razglednice, narodna propaganda, primerjalna analiza

The paper focuses on the wartime and post-war picture postcards of Slovene painter Maksim Gaspari that were published in 1918 and which feature themes of war or national awakening, framing the events of the time (the end of the war, the Slovene declaration movement). They comprise the series *Vojska v slikah* (The Army in Pictures) and *Deklaracijske razglednice* (Declaration Postcards), both of which are in line with Gaspari's creative guideline »Iz naroda za narod« (From the nation for the nation). Gaspari not only equipped them with original artistic illustrations, but also with short texts in Slovene, with which he created the features of an emblem.

Maksim Gaspari, war postcards, declaration postcards, national propaganda, comparative analysis

1 Leto 1918 kot svojevrsten mejnik v življenju Maksima Gasparija

Leto 1918 je zagotovo v znamenju tedaj preminulega Ivana Cankarja in njegovega izjemnega pisateljskega opusa, vendar so omenjenega leta tudi drugi posamezniki pripomogli k razvoju slovenskega družbeno-kulturnega prostora. Eden takih je bil slovenski slikar Maksim Gaspari (1883–1980), sicer avtor najrazličnejših likovnih mojstrov, od oljnih slik z večinoma ljudsko motiviko do knjižnih ilustracij, reklamnih letakov, koledarjev in – ne nazadnje – razglednic.

Leto 1918 je zaznamovalo tako življenjsko pot kot tudi ustvarjanje Maksima Gasparija. Ta je namreč tega leta resno razmišljal, da bi se preselil na Koroško, in – kar je še posebej omembe vredno – istega leta je izšlo njegovih pet prej spornih ter osem novih razglednic, na kakršnih navedemo izvirne, ročno osnovane in namensko ustvarjene motive. Seveda je tudi zanje značilen jasen in nostalgичen »gasparijanski« slog (prim. Marinšek 2007: 220).

Kot omenja Švajncer (1985: 48–49, 1987: 59–60), predvsem vojne in prebudne razglednice Maksima Gasparija zmeraj bolj tonejo v pozabo, čeprav si za nasprotno prizadevajo številni zbiratelji in poznavalci. V nadaljevanju podrobneje predstavljamo tovrstne Gasparijeve najbolj izstopajoče razglednice, pri čemer osrednjo pozornost namenjamo tistim, ki izidejo leta 1918, razkrivajo duha tedanjega časa in imajo narodnopolitični značaj. Glede na njihovo formalno, kontekstualno in ikonografsko izgradnjo nas bo zanimalo, v čem so omenjene razglednice primerljive in v čem se razlikujejo. Ni nepomembno, da jih je Gaspari opremil s krajšimi besedili v slovenskem jeziku, kar se je sicer dobro skladalo z njegovim ustvarjalnim načelom, ki mu vsekakor kaže nameniti nekaj besed.

2 »Iz naroda za narod«

Leta 1903 je Gaspari skupaj s svojimi slikarskimi prijatelji na Dunaju ustanovil umetniško društvo Vesna. Njegovi člani so težili k temu, da bi se slovenska umetnost dokončno osvobodila tujih (predvsem nemških) spon in vplivanj (Bogataj 2000: 9). Bili so trdno prepričani, da morajo ustvarjati čim bolj pristno (»domačo«) slovensko umetnost, po možnosti takšno, ki bo naslavljala in povečevala slovenski narod. S tem je do izraza prihajalo njihovo ustvarjalno (programsko) vodilo »Iz naroda za narod«, na osnovi katerega so člani društva Vesna skušali svoja umetniška dela ukrojiti predvsem po meri preprostega slovenskega človeka.

3 Zakaj ravno razglednice?

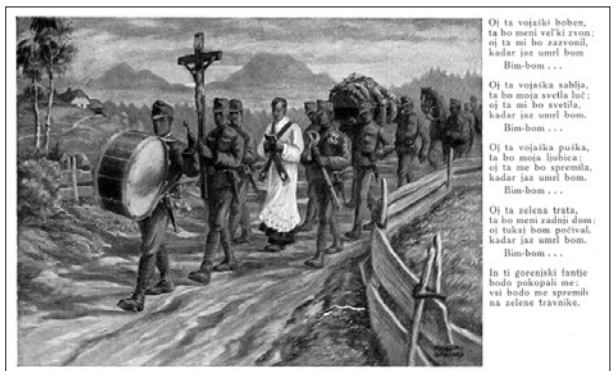
Leto 1918 označuje konec štiriletnega obdobja prve svetovne vojne, v katerem so se zlasti večja umetniška dela nezadovoljivo prodajala. Gaspari in somišljeniki (predvsem Hinko Smrekar, Anton Koželj in Ivan Vavpotič) so se zato oprijeli ilustriranja tedaj izjemno priljubljenih razglednic. Te so bile, kot navaja Švajncer (1985: 42), razmeroma poceni, zaradi česar so postale prava »modna muha«; slovenske žene so jih pošiljale možem na fronto, premožnejši sloji so jih množično zbirali.

Gaspari si je še posebej prizadeval, da bi imele njegove razglednice suveren slovenski značaj, na kar kažejo tudi njegove razglednice z vojno/vojaško (*Vojska v slikah*) in prebudno tematiko (*Deklaracijske razglednice*), izdane leta 1918.

3.1 Leto 1918 in *Vojska v slikah*

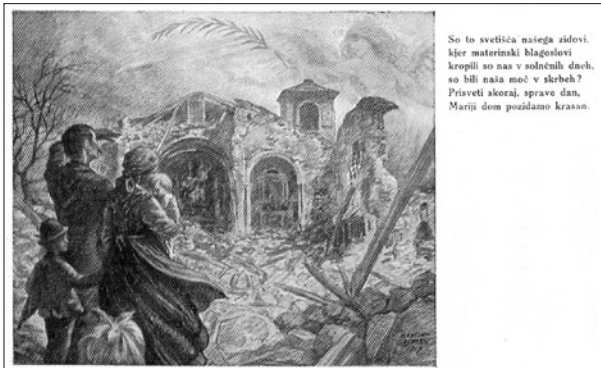
Leta 1918 je izšla zadnja skupina razglednic iz serije *Vojska v slikah* (1914–1918), ki je bila namenjena slovenskim vojakom na frontah in njihovim družinam v zaledju; vojakom naj bi prinašala zadoščenje in tolažbo, nesrečnim družinam pa upanje na snidenje z vojskujočimi se možmi. V tej skupini najdemo pet problematičnih (za tedanjo oblast preveč »propagandnih«) razglednic Maksima Gasparija, ki so imele nekoliko izrazitejši protivojni naboj, zato so lahko izšle šele, ko je bil konec vojne že skoraj na obzorju.

Ena tedaj najbolj zloglasnih Gasparijevih razglednic prikazuje vojaški pogrebni sprevod in je opremljena z verzi slovenske vojaške ljudske pesmi *Oj, ta vojaški boben* (Slika 1). Opaziti je, da se večbarvna ilustracija vsebinsko najmočnejše sklada z zadnjo kitico omenjene pesmi, ki jo sicer zaznamuje emocionalna (melanholična) intonacija: »In ti gorenjski fantje / bodo pokopali me; / vsi bodo me spremili / na zelene travnike.« Najbrž se je pričujoča razglednica med prepovedanimi znašla ravno zato, ker je v ospredje postavljala tragični prizor.

Slika1: Maksim Gaspari: *Oj, ta vojaški boben*, 1918, razglednica (vir: Vojaški muzej Slovenske vojske, <http://www.vojaskimuzej.si/razstava/razstava.aspx?item=1&page=7>)

Na naslednji vznemirjajoči razglednici je upodobljena mlada družina, ki nemočno stoji pred porušeno stavbo (Slika 2). Prikazana naj bi bila znamenita Marijina cerkev na Sveti gori nad Solkanom (Bogataj 2000: 37). Gaspari je razglednico opremil z buditeljskimi verzi, ki v kombinaciji z ilustracijo kličejo k ponovni gradnji svetišča: »So to svetišča našega zidovi [...] Prisveti skoraj, sprave dan, / Mariji dom pozidamo krasan.«

So to svetišča našega zidovi,
kjer materinski blagoslovi
kropili so nas v solčnih dneh,
so bili naša moč v srbebeh?
Prisveti skoraj, sprave dan,
Mariji dom pozidamo krasan.

Gasparijeve razglednice iz serije *Vojska v slikah* (izdane leta 1918) očitno obeležujejo temačnejše plati vojaškega življenja; na eni strani najdemo inscenacijo pogreba, na drugi strani podobe razdejanj in presunjenih odraslih z otroki.

Slika 2: Maksim Gaspari: *So to svetišča našega zidovi*, 1918, razglednica (vir: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, http://cobiss.izum.si/mediacobiss/wcobib/0016743479_001.JPG)

3.2 Leto 1918 in Deklaracijske razglednice

Leta 1918 izidejo tudi *Deklaracijske razglednice* Maksima Gasparija; serijo sestavlja osem razglednic, ki izrekajo jasno podporo Majniški deklaraciji, tj. političnemu programu iz leta 1917, s katerim so južnoslovanski poslanci na seji avstrijskega državnega zbora zagovarjali združenje slovenskih, hrvaških in srbskih dežel v okviru habsburške monarhije. Leta 1918 so se na ljudskih shodih zbirali podpisi za izvajanje omenjenega programa, k čemur so t. i. deklaracijske razglednice še posebej dejavno pripomogle.

Na razglednici, označeni s številko 143 (Slika 3), je upodobljeno dekle, ki brenka na lutnjo in s pesmijo časti starodavne slovanske junake, kralja Matjaža, kralja Sama in kraljeviča Marka, katerih portreti so izobešeni na mogočnem drevesu za njo. Gaspari je razglednico opremil z verzi, ki jih je poslovenil Luka Jeran in imajo zanosen domovinski naboj: »Kjer izvira bistra Sava, / teče Soča, Krka, Drava, / tam je dedov zemlja krasna, / dom junakov, dom je moj.«

Nekatere razglednice iz omenjene serije so nagovarjale zlasti slovensko žensko prebivalstvo; razglednica, označena s številko 144 (Slika 4), pomenljivo prikazuje, kako Srbkinja, Slovenka in Hrvatica (prepoznamo jih po narodnih nošah) z vencem krasijo podobo dr. Janeza Evangelista Kreka, pomembnega zagovornika Majniške deklaracije. Gaspari je razglednico opremil s Ciceronovo domoljubno mislijo »Človek ni rojen sebi – ampak domovini!«, ki je natisnjena pod ilustracijo.

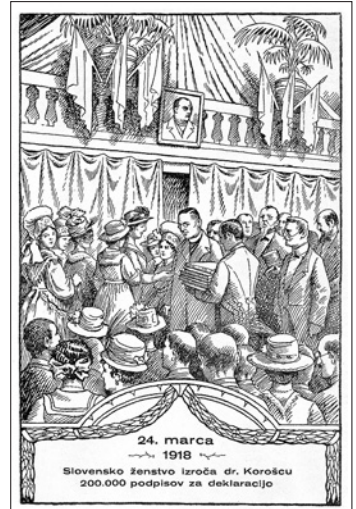
Še posebej zanimiva je razglednica, označena s številko 141 (Slika 5), ki dokumentira slavno-stni trenutek z dne 24. marca 1918, ko so predstavnice slovenskih žena izročile svoje podpise v podporo Majniški deklaraciji njenemu pobudniku, dr. Antonu Korošču. Kot lahko vidimo, deklaracijske razglednice pozorno obeležujejo tedanje družbenopolitično dogajanje, pri čemer izkazujejo močnejšo propagandno težnjo kot *Vojska v slikah*.

Slika 3: Maksim Gaspari:
Deklaracijska razglednica (št. 143)
(vir: Repozitorij Univerzitetne knjižnice
Maribor, <https://dr.ukm.um.si/izpis.php?id=33506&lang=slv>)

Slika 4: Maksim Gaspari:
Deklaracijska razglednica (št. 144)
(vir: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, http://cobiss.izum.si/mediacobiss/wcobib/0009657655_002.JPG)

Slika 5: Maksim Gaspari:
Deklaracijska razglednica (št. 141)
(vir: Repozitorij Univerzitetne knjižnice
Maribor, <https://dr.ukm.um.si/izpis.php?id=33505&lang=slv>)

4 Od Gasparijevih razglednic k emblemom in nazaj

Gasparijeve (po)vojne razglednice so že bile predmet novejših razpravljanj (prim. Švajncer 1987: 59–60), vendar doslej še ni bilo izrecneje omenjeno, da imajo nekatere izmed njih svojo formalno izgradnjo podobno tako imenovanim emblemom. Z izrazom emblem tukaj mislimo na (med)umetniško likovno-literarno obliko, ki je bila razširjena zlasti v baroku in jo običajno sestavlja grafična podoba (*pictura*), vanjo usvojen napis (*inscriptio*) in »spremni« (razlagalni) podnapis (*subscriptio*) (Juvan 2000: 124; Daly 1998: 7).

V prispevku predstavljene razglednice niso emblemi v pravem pomenu besede. Še najmočnejše spominjajo na eno preprostejših variacij emblema, ki jo izgrajujeta zgolj podoba in napis (prim. Daly 1998: 29). A ko jih natančneje primerjamo med seboj, opazimo, da so njihovi sestavni elementi vendarle trije: a) ilustracija oz. podoba, b) krajše besedilo (v verzih ali prozi), ki zaradi svojega specifičnega položaja učinkuje kot podnapis, medtem ko c) funkcijo napisa opravljajo naslovi posameznih serij oziroma skupin razglednic (npr. *Vojska v slikah*, *Deklaracijske razglednice*), ki so natisnjeni na njihovih zadnjih straneh. Kaže torej, da imajo pričujoče razglednice s formacijo emblema več skupnega, kot se sprva nakazuje, kar bi bilo zanimivo v prihodnje podrobneje popisati.

5 Sklepna misel

Četudi kritiki Gaspariju očitajo marsikaj, še zlasti obrtniško naravnost (prim. Marinšek 2007: 206), lahko razmišljanje sklenemo z mislijo, da imajo njegove (po)vojne razglednice, izdane leta 1918, v celoti polnomočen značaj. Zaradi skladnega dvoravninskega (likovno-literarnega) angažmaja namreč delujejo kot edinstveni medmedijski dokumenti (»poročevalci«) iz obdobja, ko se je slovenski narod namenil, da začne koreniteje razmišljati o lastni prihodnosti.

Literatura

- BOGATAJ, Janez, 2000: *Maksim Gaspari. Bogastvo razglednic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- DALY, Peter. M., 1998: *Literature in the Light of the Emblem*. University of Toronto Press.
- JUVAN, Marko, 2000: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- MARINŠEK, Marjan, 2007: *Slovenska pravljica Maksima Gasparija, 2. knjiga*. Koper: Ognjišče.
- ŠVAJNCER, Janez J., 1985: Slovenske vojne razglednice v prvi svetovni vojni. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 33/1. 41–49.
- ŠVAJNCER, Janez J., 1987: Deklaracijske razglednice. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 35/1–2. 59–65.